

УДК 316.072

*Т. В. Подольська***ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ІДЕНТИЧНОСТІ**

Ключові слова: індивідуалізація, наративна ідентичність, наративний метод, саморефлексія, темпоральність буття, Я-нاراتив.

Розгортання питання щодо персональної ідентичності можна уявити як поступове видозмінення системи координат, що виступає площиною для самовизначення, індивідуалізації. Оскільки наративна ідентичність відображує темпоральність буття, важливо простежити, як в історико-філософському дискурсі відбувалося вплетіння категорії часу щодо аналізу саме людського буття. До того ж доцільно визначити чинники, що сприяли процесу трансформації моральних регуляторів життєдіяльності людини з зовнішнього простору у внутрішню потребу моральної відповідальності в інтерсуб'єктивній площині.

Пропонуються наступні опорні точки історико-філософського аналізу виникнення та розгортання питання персональної ідентичності: використання категорії часу щодо аналізу людського буття; трансформація місцеположення моральних засад індивіда та варіативність розуміння ідентичності на підставі категорій тотожність-відмінність, внутрішнє-зовнішнє, одиничне (єдине)-множинне.

Космоцентричний характер античної традиції свідчить про те, що домінуючою категорією була категорія тотожності, у випадку з окремою людиною – відповідності положенню для громадян полісу, а також намагання досягти розуміння себе як частини лише задля більш масштабної мети розуміння Цілого.

Якщо в античний період соціокультурного розвитку моральні регулятори поведінки залежали від здатності до

розумного самоопанування з метою бути повноцінним «гвинтиком» у величезному незмінному, тотожному механізмові, то в Середньовіччі, як відомо, моральні засади є певною мірою зовнішньо опосередковані, а індивід все ще залишається атомарною одиницею Божого устрою. Шлях від нижчого до вищого (саме у такому напрямку, що є новацією) проходить через наше сприйняття себе як внутрішньої людини. Можна дійти висновку, що така послідовність має призводити до тотожності в контексті поступового наближення до Бога, до трансформації світла Бога у «внутрішнє» світло.

Ідея внутрішнього виміру радикально змінюється в раціоналізмі Р. Декарта, який розташовує моральні джерела всередині людини. Теорія Р. Декарта, панівною силою в якій виступає домінування «Я» у вигляді *Cogito*, повністю нівелює будь-які зовнішні, «ми-відношення» його суб'єкта. Ця нова концепція внутрішнього виміру стверджує самодостатність, автономну здатність не тільки підтримання, але й впровадження Ладу за допомогою розуму.

Ідентичність в теорії Дж. Локка пов'язана з поняттям відповідальності людини за свої вчинки на підставі пам'яті про них. Зародки ідеї темпоральності людського буття спираються на позицію, що свідомість забезпечує тотожність особистості як в теперішній момент, так і в ретроспективі. Найважливішим доробком можна, напевно, вважати розуміння Дж. Локком неабиякого впливу часового чинника, важливості поєднання у свідомості минулого, теперішнього та майбутнього.

В епоху Відродження роль людини підноситься до можливості взяти участь у завершенні Божого творіння та проявити всю повноту космічного устрою. За таких обставин вже людина, яка не пов'язана «путами визначеної природи», наділяється здатністю сама набувати будь-яку природу. Майже повна «загибель архетипів» вплинула на нове усвідомлення часу, яке змінило наше бачення суб'єкта. Тепер він, за Ч. Тейлором, — «це розутілена окрема самість, чия ідентичність конститується в пам'яті. Як будь-яка інша людська істота за будь-якого

іншого часу, він може віднайти ідентичність тільки в оповіді про себе» [4, с. 381].

Якщо стати на позицію щодо розуміння персональної ідентичності, то треба осмислити, чи може вона взагалі мати певні якісні константи, адже саме цей контекст передбачає вплетіння ідентичності в наратив власного життя та диктування проміжних якісних індикаторів подіями, що розгортаються крізь плін життя. Відштовхуючись від соціально опосередкованого досвіду, що міститься в пам'яті, ми його ж й збагачуємо, поглиблюємо фракціями конструювання Я-ідентичності з перебігом часу. Водночас з цим, можна говорити про розширення меж нашої пам'яті, адже вона, постаючи найширшим наративом, може охопити не лише минуле, а й пунктирно окреслити вектори майбутнього розвитку. З усього видно, що проблема ідентичності виникає саме тоді, коли починається переорієнтація розуму з проблем науковчення (Новий час) на культуру та буття людини в культурі.

У своєму обґрунтуванні наративної ідентичності П. Рікер зауважує, що теорія дії та теорія мови мають одну спільну лакуну, а саме – ними не аналізується проблема особистої ідентичності з урахуванням часу. Автор стверджує, що «проблематика особистої ідентичності може бути належно артикульованою лише в темпоральному вимірі людського існування» [3, с. 138]. Для заповнення цієї лакуни вчений пропонує саме наративну теорію, в якій діалектика самості й тотожності досягає свого повного розквіту. Оскільки мінливе буття сучасної людини потребує певного впорядкування завдяки категорії часу, то й тлумачення персональної ідентичності, на наш погляд, неможливе поза часовим орієнтиром. Таким чином, підхід П. Рікера вважаємо вельми актуальним щодо аналізу темпоральності буття людини, що в його теорії знаходить відображення як темпоральність наративу нашого існування.

М. Кастельс, аналізуючи проблему «Я» в інформаційному суспільстві, констатує, що в таких типах соціальних структур

має місце домінування ідентичності як організуючого принципу. При цьому ідентичність розуміється як процес, за допомогою якого соціальний актор впізнає себе та конструює смисли головним чином на підставі даної культурної властивості або сукупності властивостей, виключаючи більш широку співвіднесеність з іншими соціальними структурами [2, с. 43–44].

У контексті визначення ідентичності М. Кастельсом важливо наголосити на декількох моментах. По-перше, цікавим є те, що сама ідентичність (не ідентифікація як процес) розглядається ним як процес, тобто підкреслюється процесний характер ідентичності, а це, у свою чергу, неможливо без урахування темпорального моменту. По-друге, виключення більш широкої співвіднесеності з іншими соціальними структурами відповідає вищезазначеним вимогам філософського осмислення людиною свого персонального буття. Отже, ситуація постмодерну цілком правомірно дає підстави для розробки дещо нових теорій ідентичності, однією з яких, на нашу думку, може стати теорія наративної ідентичності.

З одного боку, звертання до наративу орієнтує соціально-філософський аналіз на вивчення суб'єктивності, оскільки будь-яку історію розповідає індивід та інтерпретує індивідуальна свідомість. З другого боку, зрозуміло, що історія будь-якого персонального буття конституйована певними більш складними структурами, які включають надіндивідуальний розвиток подій, соціальні системи смислів. А відтак, життя отримує раціональне обґрунтування з точки зору цієї більшої структури, оскільки для персони, яка живе цим життям, і для інших людей це життя висвітлюється на тлі цієї більшої структури. Але життя не зводиться до системи смислів, яка його конституювала. «Я» виступає суб'єктом своєї власної персональної історії, що наділена своїм особливим і неповторним значенням.

Отримати доступ до персональної ідентичності та «Я-концепції» можна за допомогою звертання до наративу. Наратив, конструювання правдоподібних розповідей розуміється як один із головних способів отримання доступу до

подій свого життя і до усвідомлення самих себе. Персональні розповіді являють собою події людського життя не як приклади загальних законів, а скоріше як елементи історії, в яких індивідуальний або колективний суб'єкт зазнає змін, що осмислені завдяки його зв'язку з попередніми та майбутніми подіями його життя. Кожна людина може об'єднати своє персональне існування в єдине ціле, розуміючи його як вираження єдиної історії, яка розгортається і розвивається у певному просторовому та часовому проміжку.

Хоча наратив є одним із головних способів самопояснення особистості, це не означає, що за межами аналізу залишаються інші способи самопояснення, і насамперед структурні. Можна відокремити два ключових типи саморефлексії особистості: 1) у структурній саморефлексії (питання «Що є Я?») ми пов'язані з самооцінкою, порівнянням нашого характеру та його рис або із загальноприйнятими нормами, або з тими вимогами, які висувають для досягнення бажаних цілей; 2) у наративній саморефлексії (питання «Хто є Я?») ми осмислюємо і розповідаємо попередні події як поворотні пункти в нашій життєвій історії. Завдяки наративному методу людські дії набувають сенсу та відрізняються від просто фізичних рухів.

Якщо говорити про філософію наративу, то головним її призначенням можна вважати з'ясування значення подій для людського існування. Генетично зумовленим природою наративу, а відтак, апріорним є те, що наративний метод є особливо чутливим до часового модусу людського існування.

Наративна рефлексія, тобто момент самовизнання, осмислення людиною власної долі, завжди має бути начебто вирваним із соціальної субстантивності. Персональне буття людини перебігає в часі, воно темпоральне, але воно не позбавлене історичності в тому розумінні, що саморозуміння передбачає здатність пригадати та сформулювати свою історію і, як це часто трапляється, здатність на її ґрунті бачити своє можливе майбутнє. Спогади своєї власної історії є перш за все проблемою Я-нاراتиву. Отже, наратив виявляється формою

дискурсу, яка належить персональному буттю людини. Порушені самоформативні процеси є порушенням індивідуальної ідентичності, що пов'язано з руйнуванням часової впорядкованості існування і може бути виправлено через переоповідання.

Список літератури

1. Воропай Т. С. В поисках себя. Идентичность и дискурс / Т. С. Воропай. — Харьков : ХГПУ, 1999. — 418 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
3. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер ; пер. з фр. — К. : Дух і Літера, 2000. — 458 с.
4. Тейлор Ч. Джерела себе / Ч. Тейлор ; пер. з англ. — К. : Дух і літера, 2005. — 696 с.

Резюме

В статье исследуется персональная идентичность с учетом темпорального измерения как видоизменение системы координат для само-реализации, индивидуализации личности. Нарратив рассматривается как форма дискурса, а нарративная идентичность — как конструирование своей жизни и осознание себя, своей субъектности.

Summary

The phenomenon of a personal identity is analyzed with regard to a temporal evaluation as altering the coordinate system for self-realization, individualization of personality. Narrative is regarded as a form of discourse, and the narrative identity as constructing one's life and assessing oneself as an individual.